

Venäläisten pakanoiden näkemykset maan historiallisista johtajista

Artikkelissa tarkastellaan Venäjän pakanaliikettä Kupala-juhlassa vuosina 2012–2015 toteutetun kyselytutkimuksen tulosten perusteella. Artikkeliki keskittyy erityisesti eri pakanajärjestöihin ja -yhteisöihin kuuluvien rivijäsenten sosiaalisen muotokuvan erityispiirteiden hahmottamiseen, sekä kyselyyn vastanneiden pakanoiden uskonnollisen identifikaation selvittämiseen. Lisäksi artikkelissa analysoidaan lähemmin, kuinka pakanajärjestöjen rivijäsenet nimeävät ja määrittelevät Venäjälle tärkeitä historiallisia henkilöitä ja selvitetään, millaisella johtajalla on pakanoiden mielestä kaikkein suurin rooli Venäjän historiassa.

Roman Šiženski

Nopeasti muuttuva maailma korkealle kehittyneine tieteineen, teollisuuksineen sekä innovaatiotalouksineen on 2000-luvulla edelleen luonteeltaan uskonnollinen.¹ Niin Euroopassa kuin Venäjällä osan henkiset etsinnät ulottuvat valtauskontojen tuolle puolen kohdistuen perinteisiin kansanuskoihin. Nykyvenäläisen pakanuuden taustalla on monia ulkoisia tekijöitä, esimerkiksi venäläistä yhteiskuntaa 1990-luvun jälkipuoliskolla ja 2000-luvun alussa koetelleet

sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset mullistukset.² Pakanuuden virkoamista Venäjällä onkin syytä tarkastella henkistä, etnistä, kulttuurista ja sosiaalista paikkaansa etsivän väestönosan reaktiona maata ravisteleviin muutoksiin.

Pakanallisten uskomusten kehittyminen on kiinnostanut useiden tieteenalojen tutkijoita niin Venäjällä kuin muualla. Esimerkiksi politiikan-tutkijat ja uskontotieteilijät ovat esittäneet omia tulkintojaan liittyen pakanuutta käsittelevään terminologiaan ja historialliseen esiintymiseen. He ovat myös tarkastelleet nykyaikaisen pakanuuden eri suuntauksia ja määritelleet pakanayhteisöjen radikalisaation taso.³ Nykyvenäläiset pakanayhteisöt ovat luonteeltaan ”diasporaalisia” eli kulttuurisesti tunnistettavia muodostelmia, joilla on omat ympäröivästä yhteiskunnasta erotettavat muotonsa. Valtaosa pakanaryhmistä on kehittänyt omien riittänsä

lisäksi myös oman kalenterinsa, pyhät tekstinsä, vaatetuksensa, tunnunmerkkinsä ja jopa kielen. Yhteisöt määrittävät ja luovat kulttipaikkoja, valitsevat kultin toimittajat ja lopulta muodostavat käytösnormit, joita tulee noudattaa niin oman yhteisön sisällä kuin sen ulkopuolella. Vastaavasti pakanat pyrkivät luomaan oman sosiokulttuurisen yhteisönsä. Pakanaryhmien suhtautuminen kotimaahansa Venäjään ilmenee niin kertomusten, luentojen ja sosiaalisen median (representaatiot) kuin henkilökohtaisten ja yhteisön esimerkkien (käytännöt) tasolla yrityksenä palauttaa esikristillinen Venäjä – pakanuuden kulta-aika.

On selvää, että arkaisten venäläisten uskomusten elvyttäminen on monin tavoin ongelmallista. Ensinnäkään ei ole olemassa alkuperäislähteitä, jotka mahdollistaisivat uskonnon elvyttämisen sen alkuperäisessä muodossa. Tästä johtuen pakanayhteisöt panostavat esimerkiksi pantheonien ja juhlarituaalien konstruointiin. Uskomusten ja käytäntöjen kehittämisessä keskeisessä asemassa ovat uskonnolliset johtajat ja heidän ”passionaarisuutensa”. Heidän rakentamansa pakanuuden muodot koostuvat historiallisten lähteiden fragmenteista sekä heidän yksilöllisistä tulkinnoistaan ja näkemysistään. Esikristillisestä henkisyudesta kiinnostuneet etsiskelijät useimmiten löytävät tiensä ensimmäiseksi juuri tällaiseen johtajien muodostamaan slaavilaisen pakanuuden pariin. Uudelleenmytologisoitu maailmankatsomus on pakanuuden keskivertoharjoittajalle ominaisten ideoiden ja käytänteiden symbioosi, joka ei tähän mennessä ole ollut pakanayhteisöjen sisäisen eikä tieteellisen tarkastelun kohteena. Tutkijoiden yleisin virhe on viitata yksittäisten pakanadiasporan edustajien kertomuksiin, internetissä julkaistuihin lausuntoihin, yhteisön johtajiin tai esittää yksityinen mielipide koko yhteisön ja liikkeen vakaumuksena. Lisäksi valtaosa tutkijoista valaisee varsin pintapuolisesti pakanajohtajien näkemyksiä. Samalla rivijäsenten näkemykset jäävät huomiotta. Eklektisen tutkimusotteen tuloksena syntyvä tutkimus on vaarassa etääntyä merkittävästi pakanuuden

objektiivisesta analyysistä.⁴

Tämän tutkimuksen tavoitteena on venäläisten slaavipakanayhteisöjen tavallisten edustajien maailmankatsomuksen piirteiden kuvaaminen ja analyysi. Tähän pyritään hahmotamalla pakanajuhlaan osallistuvan rivijäsenen sosiaalista muotokuvaa ja uskonnollisia erityispiirteitä. Tämän lisäksi analysoidaan vastauksia kysymykseen koskien Venäjän ”historiallista kasvoa”, toimijaa, jolla on ollut suurin merkitys Venäjän historian kannalta.

Kupala 2015 -juhlan rivijäsenten sosiaalinen muotokuva

”Uudet uskonnolliset liikkeet Venäjällä ja Euroopassa” -tutkimusryhmä Nižni Novgorodin valtiollisesta pedagogisesta yliopistosta on tehnyt kolmatta vuotta peräkkäin kyselytutkimuksen venäläisten pakanayhteisöjen ja yhteisöjen yleisliittojen keskuudessa näiden keskikesällä Kalugan alueen Ignatjevskoje-Malojaroslavetskin kylässä vietetyssä juhlassa *Kupala*. Näin ollen metodina on ollut saman kyselyn toteuttaminen useampana vuotena (*continuous sampling method*). Järjestäjätahon, (Sodružestva obštšin Velesov Krug, suom. Velesovin piirin yhteisöt) mukaan tapahtumaan otti osaa 1400 henkilöä, joista kyselyyn valikoitui 429 henkilöä. Näistä vastamasta kieltäytyi yhteensä 38 henkilöä (24 miestä ja 14 naista).

Vuoden 2015 kysymyspatteri koostui viidestä osiosta, joissa oli niin avoimia kuin suljettuja kysymyksiä. Perustan tässä artikkelissa esitetyn analyysini kaavakkeen ensimmäisen osion tuloksiin, jotka pyrkivät selvittämään tavallisten pakanoiden ja pakanalikkeeseen itsensä identifioivien ”sympatisoijien” sosiaalista muotokuvaa. Lisäksi tarkastelen viidennen osion avointa kysymystä (5.3.), jossa selvitettiin sitä, kenet pakanat nimeävät Venäjän historian keskeisimmäksi hahmoksi.

Vuoden 2015 kyselyn ensimmäinen osio koostui kahdeksasta kysymyksestä, joiden

tarkoitus oli selvittää kyselyyn vastanneiden henkilökohtaisia taustoja. Tämä osio paljasti miesten olevan enemmistössä pakanaliikkeessä, sillä 60 %, eli 429:sta kyselyyn vastanneesta 257, oli miehiä. Nykyvenäläinen pakanaisuus onkin usein yhdistetty ”miesliikkeeseen” (Ginder 2004, 98–99).

Toinen kysymys pyrki selvittämään venäläisten pakanajuhliin osallistuneiden ikäjakaumaa. Kyselyyn vastanneiden ikäjakauma oli 11–67 vuotta ja keski-ikä 28,7 vuotta. Suurin osa (45,9 % vastaajista, 190 osanottajaa) oli 30–49 vuotiaita; lähes sama määrä, (42,9 % vastanneista, 184 henkeä) 15–29 vuotiaita. Kolme prosenttia kyselyyn vastanneista pakanoista ei ollut vielä täysi-ikäisiä. Kyselyyn vastasi kaksi alle neljätoistavuotiaasta henkilöä. Yli viisikymmenvuotiaita pakanajuhliin oli saapunut noin 5 % (25 henkilöä). Vuosien 2014 ja 2015 välillä on tapahtunut keski-ian lasku. Tämä ei kuitenkaan johdu nuorisoon (14–30-vuotiaat) osuuden kasvusta, vaan nuorisokategorian sisällä tapahtuneesta muutoksesta: 14–21-vuotiaiden pakanoiden osuus on kasvanut 1,4 prosentilla, kun taas 22–30-vuotiaiden osuus laskenut 8 prosentilla.

Vuonna 2015 31–50 vuotiaiden ikäryhmä muodosti 42,9 % (184 henkeä), kun vuotta aiemmin se oli ollut 20 % (Šiženski & Šljahov 2015, 211). Yleisin ikä pakanoiden keskuudessa oli 31 vuotta (7 % vastanneista). On syytä mainita myös, että yleisin ikä *Kupala 2014* -juhlissa oli ollut 28 vuotta (lähes 10 % vastanneista).

Koulutustaso

Kysymyslomakkeen kolmannessa kohdassa selvitettiin uuden pakanauskonnollisuuden edustajien koulutustasoa. Suurin osa vastanneista oli ilmoittanut koulutukseksi ”ylempi korkeakoulututkinto” (63,9 %, 274 vastaajaa). Toisella sijalla oli ammattitutkinto (22,8 %, 98 vastaajaa), kolmannella toisen asteen peruskoulutus (6,3 %, 27 vastaajaa) ja neljännellä perusasteen koulutus (2,6 %, 11 vastaajaa). Huomionarvoista on, että kahdeksalla vastaajista (1,9 %) oli tohtorinkoulutus. Tähän kysymykseen jätti vastaamatta yksitoista kyselyyn osallistunutta pakanaa. Vuoden 2015 *Kupala*-juhlallisuuksiin osallistuneiden koulutustaso on suunnilleen kolme kertaa korkeampi kuin Venäjällä keskimäärin.

Ammatillinen identifikaatio

Neljännessä kohdassa kysyttiin vastaajien ammattia E. A. Klimovin luokittelua noudattaen, jossa ammattikategoria määritetään sen kautta, millaiseen elämänalueeseen ammatinharjoittaja on työnsä kautta pääasiallisessa suhteessa (Klimov 1996).

Kuten taulukosta 1. käy ilmi, venäläisten pakanoiden keskuudessa vallitseva ammattimalli on ihmisorientoitunut eli ”ihminen-ihminen”-suhde, jossa työn välittömänä kohteena toimii yksilö.⁵ Malli ”ihminen-luonto” on myös suosittu monoteistisiin valtauskontoihin kuuluvien uskovaisten keskuudessa, mikä selittää myös liikkeen luontokeskeisyyttä. Kategorian ”ihminen-merkkijärjestelmä” vä-

Taulukko 1. *Kupala*-juhlallisuuksiin osallistuneiden ammatillinen jakautuminen E.A. Klimovin luokittelun mukaan.

Ammatillinen suhde	Vastanneiden määrä	% kaikista vastanneista
ihminen-ihminen	143	33,3
ihminen-luonto	99	23,1
ihminen-tekniikka	92	21,4
ihminen-taide	76	17,7
ihminen-merkkijärjestelmä	13	3,3

Taulukko 2. Kupala-juhllisuuksiin osallistuneiden jakautuminen toimialan mukaan.

Työn luonne	Vastanneiden määrä	% kaikista vastanneista
1. Ylemmän portaan johtaja	29	6,8
2. Keskiportaana johtaja	59	13,8
3. Kaupallinen ala, yrittäjä	56	13,1
4. Palveluala	77	17,9
5. Työläinen	67	15,6
6. Opiskelija	28	6,5
7. Eläkeläinen	5	1,2
8. Kodinhoitaja	26	6,1
9. Työtön	12	2,8
10. Muu	67	15,6

häinen prosentti selittyy mielestäni osin uuden uskokunnan maailmankatsomuksella, joka suuntautuu pikemminkin empiiriseen ja luovaan kuin rationaaliseen ja kehittävään sektoriin.⁶

*Kupala-juhllisuuksiin osallistuneilta kysyttiin myös heidän elinkeinoaan.*⁷ Vastaukset jakautuivat seuraavien ammattien ja toimien kesken: opettaja (11 henkilöä, 2,56 % vastanneista), käsityöläinen (7, 1,6 %), koululainen (5 henkilöä), ohjelmoija, muusikko (4 henkilöä), tutkija, taiteilija (3 henkilöä), sotilas, insinööri, freelancer, psykologi, valokuvaaja, floristi (2 henkilöä). Yksittäisiä vastauksia saivat seuraavat ammatit: tiedotusvälineiden edustaja, kansanparantaja, soturi, lääkäri, ampieiskasvattaja, museotyöntekijä, tatuoiija, bioteknologi, vapaatyöläinen, näyttelijä ja ohjaaja. Lisäksi 67 henkilöä (15,6 %) ilmoitti ammatikseen ”muu”.

Alueellinen identifikaatio

Asuinpaikkaa koskevasta kysymyksestä näemme, että suurin osa juhlaan osallistuneista tulee suurista asutuskeskuksista: jopa 96,5 % kyselyyn vastanneista pakanoista oli kaupunkilaisia. Tämä tulos vastaa täysin aiempaa kuvaa nykyvenäläisestä pakanaliikkeestä, sillä useat tutkijat ovat yhdistäneet sen synnyin ja leviämisen ennen kaikkea urbaaniin ympäristöön (Kopysov 2000, 36; Šnirelman 2001b, 13; Tšerva 2004, 434–442; Zdorovets & Muhin 2005, 229). On selvää, että juhлариitit ovat nykyvenäläisen kaupunkilaisen pakanallisuuden keskiössä. Ne antavat liikkeen jäsenille mahdollisuuden harjoittaa uskonnollisia ideaalejaan käytännössä. Juuri riitti, joka on yleisesti hyväksytty uskonnollisen toiminnan ydin, yhdistää liikkeen jäseniä

Taulukko 3. Kupala-juhllisuuksiin osallistuneiden jakautuminen asuinalueen mukaan.

Asuinpaikka	Vastanneiden määrä	% kaikista vastanneista
Liittovaltiokaupungit	250	58,3
Oblastin keskukset	85	19,8
Aluekeskukset	61	14,2
Pikkukaupungit	18	4,2
Maaseutu	13	3

”traditioon”. Suurimmalle osalle metropoleissa elävistä pakanoista, eli ”kaupunkilaispakanoista”, juhlallisuudet ovat ainoa mahdollisuus olla tekemisissä kaltaistensa kanssa ja tuntee itsensä pakanaksi. Lisäksi tärkeimpien yhteisöjen sisäisten kysymysten käsittely on usein ajoitettu jonkun merkittävän juhlan (*svjato*) yhteyteen. Epäilemättä juhlien merkitys on huomattava myös kronologisesta näkökulmasta katsottuna. Syklisyyden ja tärkeimpien juhlapäivien systemaattisuuden ansiosta pakanakäännynnäisen on mahdollista puhua tietystä stabiliteetista, joka ei koske ainoastaan yhteisön käytäntöjä, vaan myös itse oppia ja maailmankatsomusta yleensä.

Uskonnollinen identifikaatio

Kyselyn seitsemännessä kohdassa vastaajia pyydettiin kuvailemaan uskonnollisia näkemyksiään. Kysymykseen jätti vastaamatta 48 henkilöä eli 11,2 % pakanoista. Kuitenkin viime aikoina joidenkin pakanadiasporatahojen suosimat käsitteet ”rodismi” tai ”rodnoverije” ovat alkaneet vakiintua, ja ne kilpailevat ”uus-pakanuuden” kanssa, johon osa pakanayhteisöistä suhtautuu nihkeästi (Krug Jazytšeskoj Traditsii; Russki duh 2007, 2; Zobnina, Georgis & Gavriloj; Mezgir 2002, 51). Yksittäisiä vastauksia olivat: anarkisti, venäläinen velho, rastafari, materialisti, odinisti, votanisti, new age, šivaisti, gnostikko, haagnostikko ja noita. Nykyvenäläistä pakanuutta kuvaava terminologia on vaihtelevaa niin itse pakanoiden kuin

myös tutkijoiden keskuudessa (Smulski 2014, 24–33; Mihejeva 2010, 43–48; Šiženski 2010, 6–17).

Termillä *rodnoverije* ja siitä johdetulla nimityksellä *rodnovery* on monitahoinen syntyhistoria. Ukrainan *rodnoverijen* yhdistyksen johtajan G. S. Lozkon mukaan termi on sanayhdistelmästä *rodnaja vera* (ven. isänmaan usko) johdettu tieteellinen versio.⁸ Ensimmäistä kertaa käsitettä *ridna vira* (ukr. isänmaan usko) käytti ukrainalaisen pakanallisuuden perustaja V. Šajan viime vuosisadan alussa. Suunnilleen samoihin aikoihin *rodnaja vera – rodzima wiara* (pl.) ilmestyi Jan Stachniukin kautta puolalaiseen pakanasanastoon (henkilökohtainen kirjeenvaihto, 1.10. 2010). On syytä mainita, että internetfoorumilta on myös mahdollista löytää termin puolalaisesta syntyperästä johdettu versio, missä termin alkuperäksi mainitaan 1800-luku (slaavilainen rodnoverije). Rjazanin pakanayhteisön Trojesvetin tietäjä Bogumil (alkuperäiseltä nimeltään B. A. Gasanov) esittää toisenlaisen version termin alkuperästä. Hänen mukaansa termi *rodnoverije* ilmestyi vuonna 1997, yhtä aikaa Slaavilaisten uskonnollisten yhteisöjen liiton (Sojuz Slavjanskij Obštšin) perustamisen kanssa. Trojesvetin uskonnollisen johtajan mukaan tämä tehtiin tulevan liiton etnisen ja uskonnollisen luonteen konkretisoimiseksi. Näin *rodnaja veran* muuttuminen *rodnoverijeksi* tapahtui Bogumilin mukaan vuosituhanteen vaihteessa. Termin toi nykyvenäläiseen pakanallisuuteen Rodoljubie-yhteisön

Taulukko 4. Pakanoiden uskonnollinen suuntautuminen.

Uskonnolliset näkemykset	Vastanneiden määrä	% kaikista vastanneista
Rodnoverije	111	25,9
Pakanuus	110	25,6
Ateismi	32	7,5
Ortodoksisuus	16	3,7
Agnostismi	11	2,56
Kristinusko	8	1,86
Traditionalismi	5	1,16
Vedismi, šamanismi	3	

tietäjä Veleslav (alkuperäiseltä nimeltään I. G. Tšerkasov) (B. A. Gasanovin haastattelu 13.8.2011).

Näin ollen, kun tarkastellaan 1900- ja 2000-luvun pakanuuden terminologiaa, on syytä huomioida, että termi *rodnoverije*, jota yhteisöt käyttävät usein itsestään ja vastaan kohtaisena muihin määritelmiin (erityisesti ”uuspakanallisuuteen”) nähden, on kokenut erityisen semanttisen kehityksen keräten uuden uskonnollisen kansannimikkeen piirteitä. Kyseisen termin käyttö kyselyyn vastanneiden keskuudessa saattaa myös viestiä termin yleisty misestä pakanapiireistä yleiseen tieteelliseen käyttöön.⁹ Ateismin valinneiden suuri määrä saattaa selittyä syy-seuraussuhteiden rikko misella. Toisin sanoen epäteistinen positio on mahdollista tulkita ateistiseksi, sillä jumalal lisen ja naturalistisen sekoittuminen, joka on yksi panteismin muodoista, on personifioidun jumalallisuuden kieltämisessään lähellä idea listista ateismia. Tämä saattaa selittää muita vastauksia tarjonneiden määrän jyrkän kasvun verrattuna edellisiin vuosiin (11 %). Mahdolli sesti tästä johtuen tähän kysymykseen jätettiin myös muihin kysymyksiin nähden useimmiten vastaamatta (48 henkilöä, 11,2 % erotuksena edellisvuoden 5 %).

Identifikaatio järjestötoiminnan kautta

Kyselyn viimeisessä kohdassa selvitettiin *Kupala*-juhlallisuuksiin osallistuneiden kuulu mista erilaisiin yhteisöihin ja järjestöihin. Tähän kysymykseen jätti vastaamatta 47 henkilöä (11 %). Suurin osa pakanoista (321 henkeä, 74,5 %) ei kuulu mihinkään järjestöön. Aino astaan 61 vastaajaa (14,2 %) kuuluu johonkin pakanajärjestöön. Näistä yhteisönsä ilmoitti 52 henkilöä. Kyseisiä järjestöjä tarkastellessa on syytä erottaa kaksi eri pakanaliikkeiden järjestäytymismuotoa: yhteisöt ja yhteisöjen liitot. Kyselyn mukaan *Kupala* 2015-juhlassa oli mukana edustajia seuraavasta kolmesta liitosta: ”Sodružestvo obštšin Velesov Krug” (Velesovin piirin yhteisöt), ”Sojuz Slavjanskij Obštšin Slavjanskoi Rodnoi Very” (Slaavilaisen rodnoveriläisyyden slaavilaisten uskonnollisten yhteisöjen liitto) ja ”Krug Jazytšeskoj Traditsii” (KJaT, Pakanallisen perinteen piiri). Ensimmäi seen näistä ilmoitti kuuluvansa 18 vastaajaa (4,2 %). Toisen liiton kohdalla lyhenteet aiheuttivat ongelmia. Hyväksytty lyhenne ”SSO SRV” ei esiintynyt vastauksissa. Sen sijaan vastauksina olivat seuraavat lyhenteet: ”SSO” (2 vastaajaa), ”OOSRV” (2) ja ”SSO RV” (1). Jos nämä ly henteet viittaavat kyseiseen liittoon, on niiden

Taulukko 5. Pakanajärjestöt ja niiden sijaintipaikat.

Velesov krug		KJaT		muut	
yhteistön nimi	kaupunki	yhteistön nimi	kaupunki	yhteistön nimi	kaupunki
Rodolad	Astrahan	Veselje	Moskova	Knjažnyi stjag	Kolomna
Troesvet	Rjazan	Vjatitš	Dolgoprudnyi	Belyi kamen	Moskova
Svarožitši	Jaiva-kylä			Jarga	N. Novgorod
Rodoljubije	Moskova			Svarga	Moskova
Horovod	Kostroma			Jarga	Moskova
				Dom jasenja	Moskova
				Rodnover	?
				Jara Svarga	?
				Veža	?
				Makoša	?

prosentuaalinen osuus 1,2 % (5 henkeä). On myös syytä huomioda, että vastauksissa oli mainittu myös joitakin konkreettisia yhteisöjä, jotka kuuluivat em. liittoihin. Tästä johtuen tarkastelun alla olevaan liittoon kuului 25 henkilöä (5,8 %). Epätyypillisiin vastauksiin lukeutuivat ”eräs esoteerinen ryhmä”, ”Ufojenpalvontaseura” ja *Chingachgook* (eli ”Viimeinen mohikaini” – toim. huom.).

Yhteisöihin ja liittoihin kuuluvien juhlijoiden osuus on *Kupalassa* näin ollen osallistuneiden kokonaismäärään nähden verrattain pieni.¹⁰ Tämä viittaa pakanoiden individualisaatioon ja sen syyt vaativat lisätutkimusta. Esimerkiksi erään nykypakanuuden ideologin N. N. Speranskin (tietäjä Velimir) mukaan pakanoiden haluttomuus järjestäytyä johtuu uskonnollisten johtajien henkiseen vapauteen kohdistamasta pelosta. Pakanat suhtautuvat myös erittäin kielteisesti rahan keräämiseen esimerkiksi juhliin osallistumisesta, rituaaleista tai jäsenmaksuina. Tämä on yksi keskeisistä tekijöistä, jonka he katsovat erottavan pakanuuden *New Agesta* ja kaupallisesta hengellisyydestä. Vastaavaa ilmenee myös lännen pakanuudessa ja näin ollen yleisemminkin pakanoilla ei usein ole ammattimaisia uskonnollisia johtajia. On siis mahdollista puhua tietynlaisesta uskonnollisten ja maailmankatsomuksellisten kiintopisteiden hälvenemisestä. Termien moninaisuus, joka värittää vastaajien uskonnollisia näkemyksiä, on nähdäkseen suoraa seurausta slaavilaisen pakanuuden heikosta institutionaalisesta asemasta, mikä on edelleen todiste ilmiön niin

muodollisesta (kehittyneen yhteisöstruktuurin puute) kuin sisällöllisestä (dogmaattisten ja rituaalisten piirteiden puuttuminen suurimmalla osalla uskovista) monimuotoisuudesta.

Venäjän historian keskeiset hahmot

Kysymyslomake sisälsi avoimen kysymyksen Venäjän historian keskeisestä hahmosta. Hypoteesini mukaan suurin osa vastaajista pitäisi Venäjän historian suurimpana hahmona ruhtinas Svjatoslav Igorevitšia, joka oli viimeinen pakanallinen ruhtinas.

Kysymykseen ”kuka historiallinen hahmo on mielestänne ollut Venäjän historian kannalta merkittävin?” vastauksia saatiin kaikkina kolmena vuotena yhteensä 947 henkilöltä. Näiden lisäksi 16 henkilöä ei antanut vastaukseksi yksiselitteisesti jotain yhtä henkilöä, vaan esimerkiksi ”vaikea sanoa, sillä Venäjän historia on sotkettu”; ”Venäjän imperiumin upseerit” ja ”koko kansa”. Vastaukset on jaettu seuraaviin alaryhmiin: hallitsijat (ml. ruhtinaat, tsaarit ja keisarit), sotilasjohtajat (eli ”miekan miehet”), tieteen, taiteen ja politiikan edustajat sekä myyttiset ja uskonnolliset hahmot.

Hallitsijat

Eniten Venäjän historian suurimmaksi hahmoksi nimettiin eri hallitsijoita (738 kertaa). Eniten suosiota nauttivat Kiovan Venäjän ruhtinaat, joita mainittiin 198 kertaa. Useimmiten mainittiin

Taulukko 6. Hallitsijat Venäjän merkittävimpinä historiallisina hahmoina.

Alaryhmä	Nimi	Mainittu kertaa	% kaikista vastauksista	% kysymyslomakkeiden määrästä
Hallitsijat	Svjatoslav Igorevitš	119	60	46
	Vladimir Svjatoslavitš	51	26	12
	Muut	24	12,1	5,5

Taulukko 7. Tsaarit ja keisarit Venäjän merkittävimpinä historiallisina hahmoina..

Alaryhmä	Nimi	Mainittu kertaa	% kaikista vastauksista	% kysymyslomakkeiden määräst
Tsaarit ja keisarit	Pietari I	122	63	28,4
	Katariina II	35	18	8,1
	Nikolai II	13	6,7	3
	Aleksanteri II	11	5,7	2,6
	Aleksanteri I	5	3,1	1,4

em. ruhtinas Svjatoslav Igorevitš. Kontekstista käsin oli odottamatonta, että toiseksi suosituimmaksi nousi Venäjän kastajana tunnettu Kiovan suuriruhtinas Vladimir Svjatoslavitš. Yleisen kertomuksen mukaan Vladimir Svjatoslavitš on yksi nykypakanuuden antisankareista ennen kaikkea siksi, että hän suoritti Venäjän kastamisen kristinuskoon ja tuli joidenkin pakanajohtajien mukaan seemiläisestä taustasta. Näin hän esittäytyy isänsä Svjatoslavin vastakohtana. Kolmannen sijan jakoivat uudistaja-ruhtinatar Olga ja ruhtinas Jaroslav Vladimirovitš (Viisas), jonka aikana muinaisvenäläinen valtio koki kukoistuskautensa. ”Kiovan blokissa” mainittiin myös ensimmäisen venäläisruhtinaan Rurikin poika Igor ja tunnettu sotiruhtinas, kirjailija ja poliittinen toimija Vladimir Vsevolodovitš (Monomah).

Hallitsijoiden ryhmässä saivat mainintoja ruhtinaiden lisäksi myös tsaarit ja keisarit (194 mainintaa). Näistä kaikkein suosituimmaksi hallitsijaksi nousi Pietari I eli Pietari Suuri; toiseksi suosituimmaksi Katariina II eli Katariina Suuri.

On hyvä huomata, että Pietari I ja Katariina II tunnetaan molemmat ”passionaarisina hallitsijoina”, jotka muuttivat voimakkaasti maansa historiaa. Tässä kontekstissa heidän suosionsa voidaan nähdä tyypillisenä: niin alkuaikoinaan 1900-luvun jälkipuoliskolla kuin tänäkin päivänä nykyvenäläinen pakanadiaspora suosii vahvoja johtajia. Vahvoina johtajina pidetään henkilöitä, jotka ovat nostaneet Venäjän uudelle tasolle, maailman johtavien valtioiden joukkoon. Pietari I:n ja Katariina II:n lisäksi mainittiin tsaarit Nikolai II, Aleksanteri II ja Aleksanteri I.

Myös neuvostojohtajat keräsivät yhteensä 151 mainintaa. Tässä ryhmässä useimmiten mainittiin Josef Stalin.¹¹ Toiseksi ja kolmanneksi nousivat Vladimir Lenin ja Mihail Gorbatšov, kun taas Leonid Brežnev mainittiin vain kerran. Kuten tsaarienkin osalta *Kupalaan* osallistuneet pakanat suosivat vahvoja historiallisia johtajia: Stalin teki (Neuvosto-) Venäjistä supervallan.

Moskovan Venäjän hallitsijoista, jotka mainittiin yhteensä 97 kertaa, Iivana Julma keräsi

Taulukko 8. Neuvostojohtajat Venäjän merkittävimpinä historiallisina hahmoina.

Alaryhmä	Nimi	Mainittu kertaa	% kaikista vastauksista	% kysymyslomakkeiden määräst
Neuvostojohto	I. V. Stalin	100	62	23,3
	V. I. Lenin	39	30,4	11,4
	M. S. Gorbatšov	11	6,8	2,5
	L. I. Brežnev	1	0,6	0,2

Taulukko 9. Sotilasjohtajat Venäjän merkittävimpinä historiallisina hahmoina.

Alaryhmä	Nimi	Mainittu kertaa	% kaikista vastauksista	% kysymyslomakkeiden määrästä
Sotilasjohtajat	A. V. Suvorov	16	30,1	3,7
	G. K. Žukov	7	13,2	1,6
	Mininin ja Požarski	6	11,3	1,4
	Muut	18	33,9	4,1

suurimman osan (81) maininnoista. Hänen perässään seurasivat Dmitri Donskoi yhdeksällä maininnalla, Ivan Kalita neljällä ja Iivana III kolmella maininnalla. Neuvostoliiton jälkeisiä johtajia mainittiin 44 kertaa, josta 38 kertaa mainittiin maan nykyinen presidentti Vladimir Putin ja vastaavasti Venäjän ensimmäinen presidentti Boris Jeltsin kuusi kertaa.

Muutamia mainintoja saivat muinaisvenäläisen valtion perustajat Oleg ja Rurik sekä feodaalihajaannuksen aikaiset hallitsijat Aleksanteri Nevski, Andrei Bogoljubski ja Vsevolod ”Bolšoje Gnezdo”. *Kupala*-juhllallisuuksiin kerääntyneiden pakanoiden keskuudessa eniten suosiota nauttivat siis Pietari Suuri, Svjatoslav Igorevitš, Stalin ja Iivana Julma.

”Miekan miehet”

Toinen ryhmä historian merkkihenkilöitä käsitti sotilaallisia johtajia tai sodassa ansioituneita henkilöitä, joita mainittiin 53 kertaa (5,6 % kaikkiaan 947 vastauksesta). Useimmiten

vastauksissa esiintyi generalissimo Aleksandr Suvorovin nimi (16 mainintaa), kun taas Neuvostoliiton marsalkka Georgi Žukov mainittiin seitsemän kertaa. Kolmanneksi eniten mainintoja saivat Kožma Mininin ja Dmitri Požarski. Heitä seurasi vuosina 1670–1671 kansannousua johtanut Donin kasakka Stepan Razin kolmella maininnalla ja sekä Nestor Mahno, joka oli sisällissodan aikana Etelä-Ukrainassa toiminut vallankumous- ja anarkistijohtaja. Myös Siperian vallannut kasakka Jermak Timofejevitš ja amiraali Fjodor Ušakov keräsivät kaksi mainintaa. Heidän lisäksi kerran mainittiin myös muita sotahistoriasta tunnettuja nimiä, kuten Timuridien imperiumin luoja Timur Lenk, vuosien 1773–1775 kansannousua johtanut kasakka Jemeljan Pugatšov, vuonna 1812 Venäjän armeijoita johtanut marsalkka Mihail Kutuzov, vuoteen 1827 saakka Kaukasuksella venäläisiä sotavoimia komentanut kenraali Aleksei Jermolov, Krimin sodassa Sevastopolia puolustanut amiraali Pavel Nahimov, valkoinen kenraali Anton Denikin, tutkimusmatkailijana,

Taulukko 10. Tieteen, taiteen ja politiikan edustajat Venäjän merkittävimpinä historiallisina hahmoina.

Alaryhmä	Nimi	Mainittu kertaa	% kaikista vastauksista	% kysymyslomakkeiden määrästä
«tieteen ja kirjallisuuden edustajat»	M. V. Lomonosov	11	30,5	2,5
	S. Puškin	9	25	2,1
	L. N. Tolstoi	3	8,3	0,7

amiraalina ja valkoisten toimijana sisällissodan aikana tunnettu Aleksandr Koltšak, kenraali ja Donin kasakka-atamaani Pjotr Krasnov sekä neuvosto-amiraali Nikolai Kuznetsov.

Taiteen, tieteen ja politiikan edustajat

Tieteen ja kirjallisuuden edustajia mainittiin 36 kertaa (3,8 % kaikkiaan 947 vastauksesta). Näistä kolmen kärjen muodostivat Mihail Lomonosov, Aleksandr Puškin ja Leo Tolstoi. Yhden kerran mainittiin myös mm. Vladimir Nabokov, Mihail Bulgakov, Boris Pasternak ja Ivan Pavlov.

Politiikan toimijoita mainittiin harvoin, vain 32 kertaa kaikkiaan 947 vastauksesta. Huomion arvoista on, että kaksi poliitikkoa nousivat tämän kategorian keskiöön. Viime vuosisadan alussa toiminut pääministeri Pjotr Stolypin mainittiin 14 kertaa ja Adolf Hitler 8 kertaa. Haastatteluissa pakanat perustelivat jälkimmäistä haluna elää ”oman, venäläisen Hitlerin alaisuudessa”. Tämä on syytä ymmärtää nostalgiana vahvasta nationalistisesti orientoituneesta valtiovallasta. Mahdollisesti ”venäläisen Hitlerin” perään haikailevat ovat myös viehtyneitä sekä siihen, että natsi-Saksassa käytettiin pakanallisia symboleja kolmatta valtakuntaa kuvattaessa että yhteneväisyyksiin pangermaamisen ja panslavistisen liikkeen välillä. Tässä kategoriassa maininnan saivat myös Pietari I:n suosikki Aleksandr Menšikov, kansleri Aleksei Bestužev-Rjumin, diplomaatti Sergei Witte sekä Lavrenti Berija.

Mytologiset hahmot ja uskonnolliset toimijat

Mytologisia hahmoja mainittiin ainoastaan 12 kertaa vastauksissa. Tässä ryhmässä mainittiin mm. puolilegendaarinen rjazanilainen 1200-luvulta periytyvän bylinan sankari -pajari, sotapäällikkö ja mahtimies Jevpatii Kolovratilla (7 mainintaa). Lisäksi yhden maininnan saivat Ilja Muromets, joka oli yksi keskeisistä muinaisvenäläisten kansanlaulujen sankareista, ”vedalaisen Venäjän” suuriruhtinas Bus Belojar,

Gogolin luoma zaporozjen kasakoiden arkkityyppi Taras Bulba, muinaislaavilainen jumala Veles sekä legendaarinen muinaisvenäläinen hallitsija Hvittserk.

Uskonnollisten toimijoiden kategoriaan päätyi viisi nimeä, joista eniten mainintoja keräsi ortodoksimunkki Sergei Radonežilainen, jonka hahmoon liitetään Pyhän Venäjän kulttuurinen ideaali. Hän sai viisi mainintaa kahdeksasta. Hänen lisäksi kerran nimettiin Serafim Sarovilainen, patriarkka Nikon ja Dalai-Lama. Ortodoksiyahimysten nimeäminen on linjassa pakanakirjailijoiden A. V. Guselnikovin ja S. N. Udalovin tuotannon kanssa. Kuten V. A. Šnirelman (2012, 179) huomioi, ”tekijät viittaavat kunnioituksella erakkopyhmyksiin Sergei Radonežilaiseen ja Serafim Sarovilaiseen, mutta eivät mainitse heitä kristityiksi. Ilmeisesti luonnonläheisinä hahmoina heidät yhdistetään ’venäläiseen vedalaiseen perinteeseen’.” Uskonnollisten toimijoiden nimeäminen on osoitus siitä, että *Kupala*-juhlallisuuksiin osallistuu pakanadiasporan ohella myös tietty määrä toisinajattelijoita.

Historialliset henkilöt nykypäivän pakanayhteisöissä

Historiallinen hahmo, joka on näytellyt suurinta roolia Venäjän historiassa, ei suinkaan ole venäläisille nykypakanoille Svjatoslav Igorevitš vaan Pietari Suuri. 1900-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa ruhtinas Igorin ja Olgan poika, sodissa husaareja, bulgaareja ja Bysanttia vastaan kunniaa niittänyt Kiovan ruhtinas Svjatoslav (?–972) oli slaavipakanoiden kiistämätön sankari. Tästä osoituksena toimii esimerkiksi se, että 20.7.2001 perustettiin hopeinen Svjatoslav Rohkean -kunniamerkki yhden suurimmista ukrainalaisista pakanajärjestöistä ORU:n päätösvaltaisen elimen ”Pyhän Radan” vahvistuksella. Kyseinen kunniamerkki myönnetään uskon vahvistamiseksi tehdyistä erityisistä palveluksista. Tämän lisäksi myös erään toisen ukrainalaisen järjestön ”Rodovoje ogništše rodnoi pravoslavnoi very” (isänmaan

ortodoksisen uskon tulisija) sisäinen yhteisö on kantanut vuodesta 2004 lähtien nimeä *Svjatoslavitsi*, svjatoslavilaiset. Verrattain lyhyessä venäläisessä pakanatraditiossa ruhtinas Svjatoslav onkin keskeinen populaaritieteellisen- ja fantasiakirjallisuuden hahmo. Esimerkkeinä rodnoveriläisestä kirjallisuudesta toimivat Ozar Voronin (Lev Prozorovin) kirja *Svjatoslav Veliki: "Idu na vy!"* (Svjatoslav Suuri: "Tulen lyömään teidät"), josta otettiin vuonna 2011 seitsemän uusintapainosta, sekä Sergei Aleksejevin romaani *Az Boga Vedaju*.

Vuonna 2010 Virossa toimiva venäläinen yhteisö *Rus Baltijskaja* järjesti ensimmäisen kansainvälisen slaavilaisen pakanakirjallisuuden kilpailun *Svjatoslav Horobre*. Tapahtuman järjestäjien mukaan yksi projektin päätavoitteista oli "ruhtinas Svjatoslav Igorevitšin nimen ja tekojen popularisointi". Svjatoslav on myös venäläinen internetbrändi, johon törmää tiuhaan esimerkiksi erilaisissa aiheeseen liittyvissä painotuotteissa. "Rodnoveriläiset tavaramarkkinat" ovat täynnä myös monenlaisia muita Svjatoslavin kuvia sisältäviä tuotteita. Svjatoslavin kultin taustalla on ensinnäkin hänen asemansa Venäjän viimeisenä pakanaruhtinaanana. Toiseksi sen taustalla on nuoren ruhtinaan aktiivinen ulkomaanpolitiikka, joka tähtäsi yhtenäisen slaavilaisen valtion luomiseen. Kolmanneksi Kiovan ruhtinaan sakralisaation taustalla on alkuperäislähteistä välittyvä hallitsijakuvan "demokraattisuus". Hän esiintyi tasavertaisena sotureiden seurassa ja kuoli traagisesti *petse-negejä* vastaan taistellessa. Huolimatta Svjatoslavin suosiosta nykypakanapiireissä jotkut organisaatioiden johtajat pitivät häntä Venäjän vihollisena. Ongelmat, jotka liittyvät tämän hallintokauden oli esitetty tekstissä "Valheellisesta suuruudesta", joka julkaistiin internetissä vuonna 2014 virallisten Sojuz Slavjanskih Obštšin Slavjanskoi Rodnoi Very ja Krug Jazytšeskoi Traditsii edustajien toimesta. Vuonna 2015 todistelut Svjatoslavin kultin virheellisyydestä ulottuivat internetfoorumeilta jo *Rodnoverie*-lehden sivuille.¹² Todennäköisesti suuri osa *Kupalan* pakanoista otti tämän näkökulman, joka

syylisti Kiovan ruhtinasta slaavien orjakaupasta ja sotaretkistä *vjatišseja* vastaan.

Pietari Suuren suosion menemistä ohi Svjatoslavin kannatuksen on mahdollista selittää myös ulkopoliittisilla tekijöillä, jotka eittämättä vaikuttavat patrioottisesti orientoituneeseen pakanayhteisöön. Nationalismia on pidetty yhtenä synnä liikkeeseen liittymiselle ainsa syntymisestä 1970-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Nykyisten pakanoiden tutustuminen "pakanalliseen kansallisuusaatteeseen" tapahtuu ennen kaikkea didaktisten painotuotteiden avulla. Aiheen historiallisuus korostuu kadonneen kultakauden etsinnässä ja huolesta Venäjän heikentyneestä kansainvälispoliittisesta asemasta niin Euroopassa kuin maailmanlaajuisesti. Näissä olosuhteissa venäläiset pakanat asettavat vastakkain venäläisen Pietarin ja ukrainalaisen Svjatoslavin.

Kupala 2015 -kyselytutkimuksen vastauksissa on niin yhtäläisyyksiä kuin eriäväsyyksiä aikaisempien vuosien kyselyiden tuloksiin. Esimerkiksi puhuessaan nykyvenäläisten pakanoiden maailmankatsomuksellisista paradigmoista, arkeologi L. S. Klein tuli siihen johtopäätökseen, että osa heistä pyrkii luomaan "vahvan kansallisen idolin, joka ei olisi Pietari Suuren tavoin henkisesti eurooppalainen" (Klein 2004, 123). *Kupalan* pakanat kuitenkin näkevät Pietari Suuresta vahvan johtajan, vaikka tutkijat eivät ole pitäneet tätä uuspakanoille merkittävänä.¹³

Lopullisia johtopäätöksiä pakanoiden historiallisista vakaumuksista on vielä liian aikaista tehdä. Sen sijaan on syytä pysähtyä pohtimaan mahdollisia syitä sille, miksi kyselyyn vastanneet keskittyivät vahvoihin johtajiin, jotka olivat radikaalisti muuttaneet maan kehityssuuntaa niin kansallisesti kuin kansainvälisesti ajateltuna. Mielestäni tämä selittyy nykyvenäläisten pakanayhteisön rivijäsenten ja johtajien intresseillä, jotka tähtäävät radikaaleihin muutoksiin Venäjällä ja laajemmin Euroopassa. Paras termi kuvaamaan venäläisten pakanoiden teoreettisia ja praktisia tavoitteita on "eksessiivisyys". Termin operationalisointia uusien uskonnollisten liikkeiden tutkimuksessa on kehittänyt

uskontotieteilijä L. I. Grigorjev, ja olen varma, että juuri pakanaliikkeistä, heidän jäsentensä passionaarisuuden huomioon ottaen, tulee oivallinen tutkimuskenttä todennettujen indi-

kaattorijärjestelmien tarkistamiseksi.

Venäjältä suomentanut Mika Mihail Pylysy

Viitteet

- 1 Artikkelin on kirjoitettu projektin *Kompleksnoje istoriko-religiovedtšeskoje izuštšeniye fenomena russkogo neojazytšestva* (№ 15-31-01247) puitteissa. Projekti on saanut rahoitusta Venäjän valtion humanistiselta tiedesäätiöltä.
- 2 Ensimmäinen pakana Neuvostoliitossa oli A. A. Dobrovolski (Dobroslav), joka julisti maailmankatsomustaan 1970-luvun toisella puoliskolla. Ks. aiheesta tarkemmin Šizenski, 2014.
- 3 Ks. Mihejeva 2009; Smulski 2014; Aitamurto 2011; Kavykin 2007; Jartsev 2009.
- 4 Ks. Šnirelman 2001a; Šnirelman 2012; Klein 2004; Dvorkin 2002.
- 5 On huomionarvoista, että tutkijat pitävät usein pakanoita tekniikan alan ihmisinä tai tuovat humanistien roolin esille ainoastaan diasporan syntyvaiheissa (Ginder 2004, 99).
- 6 Viisi henkilöä eli 1,2 % kokonaismäärästä ei osannut vastata kysymykseen ammatista.
- 7 Tähän kohtaan jätti vastaamatta kolme henkilöä.
- 8 Nyky-ukrainalaisesta pakanaudesta ks. Lesiv 2013.
- 9 Termiä *rodnoverije* on käytetty lukuisissa tieteellisissä tutkimuksissa (Aitamurto 2011; Šeremetjeva 2014; Gaidukov & Kavykin 2007; Elbakjan 2014). Näistä kahdessa viimeisessä *rodnoverijetä* ja uuspakanautta käytetään synonyymeinä.
- 10 Esimerkiksi *Velesov krug* -järjestön edustajien määrä on vähäinen *Kupalan* järjestäjissä.
- 11 Joidenkin pakanatahojen (mm. *Sojuz venedov*) positiivisesta suhtautumisesta Staliniin on kirjoittanut E. L. Moroz (2001, 42–43, 48).
- 12 Gavrilov & Kazakov 2015.
- 13 Esimerkiksi Kavykin 2007, 129.

Lähteet

- Aitamurto, Kaarina (2011), *Paganism, Traditionalism, Nationalism. Narratives of Russian Rodnoverie*. Academic Dissertation. Helsinki: Department of World Cultures, University of Helsinki.
- Dvorkin, A. L. (2002), *Sektovedeniye. Totalitarnyje sektv. Opyt sistematičeskogo issledovanija*. Nižnyi Novgorod: Izdatelstvo bratstva vo imja sv. knjazja Aleksandra Nevskogo.
- Gaidukov, A. Molodjožnaja Subkultura slavjanskogo neojazytšestva v Peterburge. <http://subculture.narod.ru/texts/book2/gaidukov.htm>. Katsottu 21.9.2014.
- Gaidukov, A. Slavjanskoje novoje jazytšestvo v Rossii: opyt religiovedtšeskogo issledovanija - - Tsentr religiovedtšeskikh issledovani "Religiopolis". <http://religiopolis.org/religiovedenie/5730-rodnoverie.html>. Katsottu 4.8.2015.
- Gavrilov, D. & Kazakov, V. (2015), O knjaze Svjatoslave. Razventšaniye sovremennogo mifotvortšestva. – *Rodnoverije* 1:10, 62–67.
- Ginder, I. A. (2004), Obzor problemy slavjanskogo neojazytšestva v sovremennoi Rossii. –

- Molodež i nauka – tretje tisočletje*. Red. V. V. Suveizd. Krasnojarsk: GUTSMiZ, KRO NS "Integratsija", 97–100.
- Jartsev, A. B. (2009), *Antropologičeskie aspekty političeski i sotsialnyh utšeni v sovremennom neojazytšestve v Rossii*. Moskva: MAKSS Press.
- Jelbakjan, Je. S. (2014), *Religii Rossii. Slovar-spravotšnik*. Moskva: Entsiklopedija.
- Kavykin, O. I. (2007), "Rodnovery". *Samoidentifikatsija neojazytšnikov v sovremennoi Rossii*. Moskva: Stavros.
- Klein, L. S. (2004), *Voskresenije Peruna. K rekonstruktsii vosotšnoslavjanskogo jazytšestva*. Sankt Peterburg: Jevrazija.
- Klimov, Je. A. (1996), *Psihologija professionalnogo samoopredelenija*. Rostov-na-Donu: Feniks.
- Kopysov, D. Ju. (2000), *Sovremennye netraditsionnye religii*. Iževsk: 2000.
- Krug Jazytšeskoj Traditsii. Tsaritsynskoje obraštšeniye. <http://slavya.ru/delo/krug/05/neo.htm>. Katsottu 4.8.2015.
- Lesiv, M. (2013), *The Return of Ancestral Gods: Modern Ukrainian Paganism as an Alternative Vision for a Nation*. Montreal: McGill, Queen's University Press.
- Mezgir (2002), *V zaštšitu drevnei Very (Vedy) ruskoslavjanskoi*. Moskva: Svetorusje. Mihejeva, I. B. (2010), Neojazytšestvo kak religiozno-kulturnyi fenomen sovremenosti: problema definityi. – *Filosofskie i sotsialnye nauki*. 2, 43–48.
- Mihejeva, I. B. (2009), Religiovedtšeskaja paradigma osmyslenija fenomena neojazytšestva v sovremennom gumanitarnom znanii. – *Dialog gosudarstva i religioznyh objedineni v prostranstve sovremennoi kultury*. Sbornik statei meždunarodnoi nautšno-praktičeskoj konferentsii. – Volgograd: Izd-vo VolGU, 368–376.
- Moroz, Je. L. (2001), Jazytšniki v Sankt-Peterburge. – *Neojazytšestvo na prostorah Jevrazii*. Red. Viktor Šnirelman. Moskva: Bibleisko-Bogoslovski institut Sv. Apostola Andreja, 39–55.
- Rjazanova, S. V. & Tsolova, A. I. (2015), Sovremennoje "neojazytšestvo": klassifikatsija, spetsifika i lokalnye varianty. – *Vestnik Moskovskogo universiteta, Serija 7. Filosofija* 1, 96–106.
- Šiženski, R.V. (2014), *Filosofija dobroj sily: žizn i tvortšestvo Dobroslava (A.A. Dobrovolskogo)*. Nižni Novgorod: Povolžje.
- Šiženski, R. V. (2010), Jazytšestvo i neojazytšestvo XX-XXI vv. (k voprosu o terminologii slavjanskih variatsi "indigenous religions"). – *Indigenous religions. "Rus Jazytšeskaja": etničeskaja religioznost v Rossii i Ukraine XX-XXI vv.* Novgorod: NGPU, 6–17.
- Šiženski, R. V. & Šljahov M. Ju. (2015), Pismennye istotšniki sovremennyh rossiskih jazytšnikov po dannym polevyh issledovani. – *Istoričeskie, filosofskie, političeskie i juridičeskie nauki, kulturologija i iskusstvovedenije. Voprosy teorii i praktiki* 8:58, 210–214.
- Smulski, Je. V. (2014), K razvitiju voprosa o ponjatii "neojazytšestvo". – *COLLOQUIUM HEPTAPLOMERES*. Nautšnyi almanah. Nižni Novgorod: NGPU.
- Šnirelman, V. A. (red.) (2001a), *Neojazytšestvo na prostorah Jevrazii*. Moskva: Bibleisko-bogoslovski institut sv. apostola Andreja.
- Šnirelman, V. A. (2001b), Perun, Svarog i drugije: ruskoje neojazytšestvo v poiskah sebja. – *Neojazytšestvo na prostorah Jevrazii*. Red. Viktor Šnirelman. Moskva: Bibleisko-bogoslovski institut sv. apostola Andreja.
- Šnirelman, V. (2012), *Ruskoje rodnoverije: neojazytšestvo i natsionalizm v sovremennoi Rossii*. Moskva: BBI.
- Zdorovets, Ja. I. & Muhin, A. A. (2005), *Religioznye konfessii i sekty*. Moskva: Algoritm.
- Zobnina, S. V., Georgis, D. Ž., Gavrilov, D. A. & Vinnik V. Ju. Analiz sovremennogo mifotvortšestva v noveših issledovanijah po jazytšestvu. – *Libros*. <http://www.libros.am/book/read/id/272255/slug/analiz-sovremennogo-mifotvorčestva--v-novejšikh-issledovaniyakh-po-yazyčestvu>. Katsottu 4.8.2015.